

QADIMGI SHARQDAGI DASTLABKI AXLOQIY G‘OYALAR VA QARASHLAR

Muzaffarov Umidjon Ismoil o‘g‘li,
Nozima Nurillayeva,
Toshkent viloyat Chirchiq davlat pedagogika instituti talabalari
Ilmiy rahbar: **Adambayev Umidbek Xaitbayevich**
TVCHDPI o‘qituvchisi

Anotatsiya: Ushbu maqolada Qadimgi Sharq xalqlarining axloqiy ta‘limotlari, axloqiy madaniyati, o‘sha davr axloqiy madaniy tadbirlari va huquqiy me‘yorlari, axloq va dinning uzviy uyg‘unliklari natijasida axloqiy g‘oyalarning o‘zgarishi va buning qanchalik darajada ahamiyatligi to‘g‘risida fikr mulohaza yuritimiz.

Kalit so‘zlar: Axloq, Qadimgi Sharqdagi axloqiy g‘oyalar, g‘oya, din, axloqiy huquqiy me‘yorlar, ta‘limot, sharq allomalari, e‘tiqod.

Ushu maqolamda qadimdan hozirgi kungacha bo‘lgan davrda Sharq xalqlarida rivojlangan va rivojlanib kelayotgan va bunga o‘z xissasini qo‘shgan allomalar haqida so‘z yuritiladi. Bu o‘z o‘zidan albatta axloq o‘zi nima degan masalani keltirib chiqaradi.

“Axloq - so‘zi arab tildan olingan bo‘lib, insonning muomala va ruhiy xususiyatlari majmuyini, fe‘lini tabiyatini anglatadigan xulq so‘zining ko‘plik shaklidir. Axloq-jamiyat inson, zamin ba‘zan insoniyat tarixiga namuna bo‘la oladigan umumbashariy ahamiyatga ega ijobiy xatti-harakatlar yig‘indisi, inson kamoloti darajasini belgilagan ma‘naviy hodisadir”[1].

Haqiqatdan ham shunday, axloqning shakllanish davri yoshligimizdan boshlanadi. Aynan yoshligida bola aqlan va ma‘nan rivojlanadi, muloqot doirasi kengayadi va shaxsiy ijobiy xususiyatlarini namoyon qilishni boshlaydi. Takidlashimiz joizki biz sharq xalqlari sirasiga kiramiz. Bizning ota-bobolarimiz ham Uyat, andisha, odob-axloq hayo singari chinakam insoniy fazilatlarini ulug‘lovchi va insonlardan talab qiluvchi islom diniga etiqod qilib kelganlar. Axloq esa har bir insonning go‘zal fazilatidir.

Qadimgi Sharq xalqlarida ham axloqiy qarashlar turli davrlarda turli ko‘rinishda bo‘lgan, axloqning rivojlanishi qadimgi sharq xalqlarida pand-o‘gitlar, maqol-matal, bitiklar va didaktik yo‘nalishlarda vujudga kelgan. Qadimgi Sharq xalqlarida xususan Somir, Bobil, Misr, keyin o‘z hududlarimizda ham axloqiy ta‘limotlarining turli darajalari yuzaga keladi rivojlanadi.

Axloqshunoslikning rivojlanishida “Qadimgi SHarq allomalarining izlanishlari” muhim ahamiyat kasb etadi. “Al-Xorazmiy” Sezgi orqali bilish bu qisman bilish bo‘lsa, mantiqiy bayon orqaliy bilish esa haqiqiy bilishning muhim” tomonidir.[2] Bunda quyidagi fikrlar aytilmoqda, biz sezgan hamma narsalarimizni, hodisalarimizni avvalo biz nima ekanligini tushunishimiz kerak degan fikrga kelamiz.

Al-Termiziy “Insonlarni ,halollikga, adolat va e‘tiqodli bo‘lishga hidoyat qiladi”[3]. Al-Termiziyning bu qarashlarida ma‘lum bo‘ladiki, har bir ishni boshlayotgan inson avvalo halollikga, adolatga va albatta e‘tiqodli bo‘lishga e‘tibor berish, kerak. Abu Nasr Farobiyning axloqiy ma‘rifiy qarashlari ahohida ajralib turadi. Uning: “Insonning kamolotga yetishishida ham aqliy, ham axloqiy tarbiyaning o‘zaro aloqasi muhim”[4] degan fikrini bayon etadi. Bunda insonlarni komil inson bo‘lib voyaga yetishida aql bilan birga axloqning o‘rni beqiyos degan fikrga kelishimiz mumkin. Aynan Farobiy komil insonni tarbiyalash haqida o‘z qarashlarini asarlarida aytib o‘tadi. Ulardan “Fozil odamlar shahri “asarida axloq-odobi yetuk inson o‘n

ikki fazilatga ega bo'lishi haqida aytib o'tadi.[5] Bu bilan u kishilarning insoniylik belgisi uning yaxshi amallari odobli, axloqli ekanligi bilan o'lchanadi, deb ta'kidlaydi va barcha insonlarni ezgulik qilishdan hech ham charchamaydigan, yaxshi xulqli bo'lishga chaqiradi.

O'zbekiston Respublikasi Konsititutsiyasining 31-moddasida "Hamma uchun vijdon erkinligi kafolatlanadi. Har bir inson hohlagan diniga e'tiqod qilishi yoki e'tiqod qilmasligi huquqiga ega. Diniy qarashlarni majburan singdirishga yo'l qo'yilmaydi"[6].

Shunday ekan hamma insonlarning diniy qarashlari bo'ladimi, axloqiy qarashlari bo'ladimi to'sqinlik qilinmaydi biror sababga ko'ra ta'qiqlanmaydi. Qadimdan hududlarimizda turli dinlar mavjud bo'lgan, bu o'z navbatida axloqning rivojlanishiga, axloqiy qarashlarning turli yo'nalishda bo'lganligi haqida fikr yuritishimiz mumkin shu o'rinda misol qilib o'sha davrdagi dinlardagi axloqiy qarashlarni olsak bo'ladi.

Zardushtiylik dinidagi axloqiy ta'limotlarning mukkamal darajasi "Avesto" kitobida bayon etiladi. Xususan "Asha alqovi"dan joy olgan quyidagi so'zlarni aytamiz: "Quvonsin Ahuramazda "Eng loyiq haqning irodasi ro'yobi bo'lib "Ahriman daf bo'lsin. Ezgu o'y, ezgu so'z, ezgu amallarni alqayman. O'zimni butkul ezgu o'y, ezgu so'z, ezgu amallarga baxshida etaman, hamma qabih o'y, yomon so'z va yomon ishlardan tiyaman"[7]. Bunda yuzaga kelgan fikrlar shundan iboratki men umrimni faqatgina ezgu so'zlar-u, ezgu amallarga va ezgu o'ylarga baxshida etishini sharaflaydi.

Islom dinida ham insoniy komillikning yana bir belgisi bu uning ilm egasi bo'lish imkonidan foydalanishidir deyiladi. Qur'oni karimning "Mujodala" surasi 11-oyatida karimasida shunday marhamad qilingan, "Alloh sizlardan iymon keltirgan va ilm ato etgan zotlarni (baland) darajamartabaga kelturur" [8] dedi. Har bir davrning o'z axloqiy qarashlarimavjud bizning vazifamiz esa o'sha davrlarda mavjud bo'lgan axloqiy qarashlarni to'g'ri anglab yetishdadir.

Shu o'rinda prezidentimiz Shavkat M.M quyidagi fikrlarini keltirishimiz mumkin: "Millatning o'zligini anglash tarxini bilishdan boshlanadi"[9] degan edi. Bunda biz o'zligimizni anglashimiz avvalo, ajdodlarimiz kim ekanligi, kimning avlodi ekanligimiz va biz ulargan qanday qilsak munosib farzand bo'lishimiz kerakligini anglab yetishimiz, shu sababli ham biz o'z tariximizni bilishimiz kerakligini aytmoqda muhtaram prezidentimiz.

I.A.Karimovning "Yoshlarimizning ma'naviy olamida bo'shliq yuzaga kelmasligi, ularning qalbi va ongida sog'lom hayot tarizi, milliy va umummilliy qadriyatlarga hurmat ehtirom tuyg'usini bolalik paytdan boshlab shakllantirishimiz kerak"[10]

Xullas, shuni aytishimiz lozimki har bir davlatning davlat, har bir jamiyatning jamiyat bo'lib rivojlanishida qadimdan shakllanib kelgan axloqiy, diniy qarashlarining o'rni beqiyos. Biz yoshlarning asosiy vazifamiz esa ularni to'g'ri tushunish va to'g'ri anglab yetishdadir. Bugungi kunda davlatimiz tomonidan amalga oshirilayotgan ishlarni ham misol qilib olsak bo'ladi. Shu o'rinda Ibn Sinoning "Bilimlarni anglashda mantiqiy tafakkurga, shaxsiy kuzatish va tajribaga tayanish kerak".

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdulla Sher. Axloqshunoslik. O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati, - Toshkent: 2010.
2. Zahridin Xusniddinov. M'anaviyatimiz tarixining buyuk nomoyondalari. 2004. 8 bet.
3. Niyozov G., Ahmedov O., Tojiboyev O. Sharq allomalari va Ma'rvatparvar adiblarning barkamol avlod tarbiyasiga oid ma'naviy axloqiy qarashlar. -Toshkent: "O'zbekiston", 2010. 13 bet.
4. Abu Nasr Farobiy. Fozil odamlar shahri. -Toshkent: "O'zbekiston", 2015.
5. Xaydar Aliqulov. Abu Nasr Farobiyning ijtimoiy ma'naviy meros. -Toshkent: 2013.
6. Мирзиёев Ш. Янги Ўзбекистон – тараққиёт стратегияси. – Т.: "Ўзбекистон", 2022 – Б. 293.

7. Karimov D. (2022) O‘zbekiston Respublikasida yoshlar tarbiyasida diniy-axloqiy bilimlarning o‘rni / Interdisciplinary research: scientific horizons and perspectives III International Scientific and Theoretical Conference, -p. 80-81.
8. Umidbek Adambayev. (2021) Faith – the conception of belief and steps to develop it / Actual problems of modern science, education and training. – p. 96.
9. Umid Adambayev. (2021). [Milliy o‘zlikni anglash millat taraqiyotining poydevori](#) // Scientific progress. – pp. 1858-1862.
10. Кандов Б.М. (2022) [Роль этнокультуры в воспитании молодежи Узбекистана в духе национальной идеологии](#). Conference Zone. – pp. 77-80.
11. Kandov Bakhodir Mirzayevich (2022). [Socio-legal foundations for the development of a civic position among the youth of a renewed Uzbekistan](#). International Conference on Research Identity, Value and Ethics. – pp. 185-188.
12. Kandov B.M. (2022). The Role of Religious and Moral Values in Strengthening the Spiritual Development of Society and Individuals // European journal of life safety and stability (EJLSS). – pp. 88-92.
13. Kandov B. (2022) [Current Issues of Harmony of Human and National Values In the Formation of Civil Station of the Youth of New Uzbekistan](#). Journal of Ethics and Diversity in International Communication 1 (8), 30-33.
14. Адамбаев Умидбек. (2022) [Ишонч-этикодни шакллантиришда урф-одат ва анъаналарнинг таъсири](#) / Scientific progress. – pp. 348-351.
15. Kandov B.M. Ikramov R.A. (2022) The Role of Ecological Values in the Private Perspective in the Process of Globalization // European journal of life safety and stability (EJLSS). – pp. 68-73.
16. Умидбек Хайтбаевич Адамбаев. (2022) [Экологик маданият ва уни шакллантириш](#) // Academic research in educational sciences. – pp. 125-134.
17. Umidbek Xaitbayevich Adambayev. (2022) [Navro‘z bayrami va uning etnomadaniy ahamiyati](#). Academic research in educational sciences. – pp. 175-177.
18. Умидбек Адамбаев. (2022) [Ишонч-этикодни шакллантиришда аргументлашнинг ўрни](#) // Academic research in educational sciences. – p. 898.
19. Баходир Мирзаевич Қандов. (2021) [The importance of forming an active civic position among young people](#). Актуальные научные исследования в современном мире. – С. 102-106.
20. Қандов Б.М. (2021). [Philosophical and Legal Problems of Women's Rights And Freedoms in the Process of Globalization](#) // Актуальные научные исследования в современном мире. – pp. 65-70.
21. Bakhodir Qandov. (2020) [Human Rights are a Social Phenomenon: The Principles of Globalization and Personal Liberty](#). – P. 488-495.
22. Kandov B.M. (2021). [Problems of Global Ecology and Socio-Natural Environment](#) // International Journal of Discoveries and Innovations in Applied Sciences. – pp. 182-186.
23. Ikramov R. Kandov B.M. (2021). [The Role of Education and Upbringing in the Formation of a Harmonious Personality in the Process of Globalization](#) // Journal of Ethics and Diversity in International Communication. – pp. 33-37.
24. Togayev Shavkat Hurrarovich. Kandov Bakhodir Mirzayevich. (2021) [The role of education in the development of environmental consciousness of a person](#). ISJ Theoretical & Applied Science, 1129-1133.
25. Bakhodir Qandov, Hamza Juraev. (2020) [Creation of a New System of Education and Education in the Bukhara People's Republic](#) // International Journal of Psychosocial Rehabilitation. – pp. 496-501.

<https://conferencea.org>

26. Adambayev U.X. (2022) Zamonaviy dunyo: ijtimoiy tarmoqlar inson resurslarini boshqaradi. Scientific Progress, 499-501.
27. Ismayilov Akmal Ziyadillaevich (2022). [Factors in the Development of Civil Society Institutions in the New Uzbekistan](#) // International Journal of Development and Public Policy. – pp. 84-91.
28. Sultanov Og'abek. The essence of the obligation in the views of eastern thinkers. Academia Globe: Inderscience Research. –p. 39-42.
29. Ikramov Ravshan Aktamovich, Ismayilov Akmal Ziyadillaevich. (2020) [Historical and Theoretical Roots of Establishing a Democratic Law in Uzbekistan](#). EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR). – pp.507-510.
30. Adambaev U. (2021). [Confidence-nonverbal methods of argumentation in the formation of the verb](#) // Экономика и социум. – С.18-21.
31. Adambayev U. (2022). Etnomadaniyatning insonlar hayotida tutgan o'рни. Scientific Progress, 519-521.